

kankinimai yra vaizduojami knygoje vaikams nuo istorijos apie Triušį Petriuką iki Hario Poterio serijos. Knygoje neneigiama, kad nutinka blogų dalykų, bet jos sako skaitytojams, kad visa galima išverti ir įveikti.³ Taigi tokiose knygoje nuolat rodoma, kaip vaikai ar paaugliai, kitų smukdomi ar patys įklimpdami į bėdas, stumiasi į priekį, ieško ir atranda išeitį, kaip gyventi toliau, kaip išlipti iš problemų liūno.

Viltiga yra Mariaus Marcinkevičiaus parašyta ir Ingos Dagilės iliustruota knyga „Akmenėlis“, įvertinta Prano Mašiotto premija kaip geriausia 2020 metų knyga vaikams. Joje pasakojama apie Antrojo pasaulinio karo metus, žydų vaikų gyvenimą gete. Subtilia literatūrine ir vizualine kalba pasakojama ir apie smurtą, žudynes. Itin sukrečia, kad vienas pagrindinių veikėjų miršta (tai gana reta vaikų literatūroje). Tačiau čia autorius nededa taško ir ieško pozityviosios šios istorijos pusės, to, kas skaitytoją ne numukdytų, o kilstelėtų, suteiktų jam vilties, – ir tuo tampa atminties tema. Knyga siunčia žinutę, kad mūsų istorijoje būtų bausių ir nepateisintų dalykų, bet jei norime, kad jie nepasikartotų, turime žinoti ir suprasti,

kas įvyko, kodėl, kas ir kokią kainą sumokėjo, turime juos prisiminti. Ne veltui knyga pavadinta „Akmenėliu“. Akmuo žydų simbolikoje susijęs su mirusiųjų atminimu ir jo išsaugojimu. Atmindami nešiojamės kitus savyje, neleidžiame jiems amžiams išnykti, atmindami ir mokydamiesi iš žmonijos istorijos, galime jos nebekartoti. Ši viltis apie atminties išsaugojimą ir geresnę ateitį turint šias žinias perduodama ir skaitytojui.

Viltis tampa ir Wolfo Erlbrucho knygos „Antis, Mirtis ir tulpė“ akcentu. Knygoje vaizduojama Antis, kurią aplanko Mirtis. Antis turi išmokti gyventi suvokdama savo laikinumą, džiaugtis gyvenimu, savotiškai susidraugauti su mirtimi. Ančiai galiausiai mirus, pabaigoje iliustracijomis skaitytojui perduodama filosofiška, bet kartu ir labai aiški žinutė apie neišvengiamą gyvenimo ir mirties ciklą – mūsų laikinumas įprasmina mūsų gyvenimą.

Viltį matome ir skaitydami paaugliams skirtą Melvino Burgeso „Heroiną“, Stepheno Chbosky'io „Atskalūno laiškus“, Patricko Nesso „Septynias minutes po vidurnakčio“ ir daugelį kitų paaugliams skirtų knygų. Jose nežadama, kad bus lengva, kad ateityje nebus dar sunkesnių išmėginimų, tačiau rodoma, kad viską galima išverti, kad reikia nenuleisti rankų, perteikiamas tikėjimas geresniu gyvenimu, dėl kurio verta viską iškęsti ir įveikti net baisiausius dalykus.

Ar liūdna pabaiga - nelaiminga?

Prisiminę tokius pasakojimus, kaip, pavyzdžiui, Hanso Christiano Anderseno „Mergaitę su degtukais“, Vytautės Žilinskaitės „Robotą ir peteliškę“ ar Jono Biliūno „Kliudžiau“, galime tarti, kad jie baigiasi labai liūdnai, galbūt net sukelia tokį katarsį, tokį emociškai stiprų liūdesio, nevilties, pykčio išgyvenimą, kad net nurieda ašara, – vargšė mergaitė miršta; peteliškė, kurios nesugebėjo apginti robotas, miršta; miršta ir vaiko pašauta katytė. Juk tai nėra laiminga, šviesi pabaiga... bet gal viltiga?

Liūdna pabaiga nebūtinai reiškia, kad ji nelaiminga, tai svarbu pabrėžti. Veikėjams (taip pat ir skaitytojams) liūdnei, skaudūs nutikimai gali atnešti, vaikų literatūros eksperto Kęstučio Urbos žodžiais tariant, taurinančią patirtį. Patyrę tai, jie paauga, sutvirtėja, įgyja vertingos gyvenimiškos patirties, kuri padės išverti sunkumus ir ateityje, padės išmokti elgtis geriau, siekti gėrio.

Liūdnas pabaigas derėtų priskirti prie viltingų, nes mes, kaip skaitytojai, nesame garantuoti, kad ir ateityje viskas tikrai bus gerai, kad veikėjai dar patirs laimės, nuveiks didžiųjų darbų, bet knygos pabaiga suponuoja tokią mintį ar netgi duoda pažadą. Štai viename liūdniausių lietuviškų kūrinių – Jono Biliūno „Kliudžiau“ – berniukas, lygiuodamasis į medžiotojus, nušauna katytę ir tai yra žiaurus elgesys, tačiau kūrinys akcentuoja ne tik berniuko padarytą skriaudą, bet dar stipriau jo išgyventą kaltę ir pamoką, kurią šis įsimena visam gyvenimui, pamoką, po kurios niekada nebesinori žaisti su gyvenimu ir mirtimi, todėl tai paskutiniame sakinyje ir pavadinama laimingu šūviu: „Tai buvo vienatinis mano šūvis. Bet laimingas. Aš jį ir dabar tebenešioju savo krūtinėje.“⁴

Nelaiminga pabaiga

Jei liūdna pabaiga nėra nelaiminga, tada kokia yra nelaiminga, nuo kurios dažnai norime apsaugoti vaikus? Atsakymas jau pateiktas anksčiau – tokia, kuri nesuteikia vilties, vaizduoja gyvenimą kaip beviltišką ir beprasmišką, kupiną kančios be išeities, kad nesvarbu, ką darysime, kaip besistengsime, vis vien nieko gero neišeis.

Viena tokių knygų tarptautinėje erdvėje sukėlė daug diskusijų ir prieštarų reakcijų – nuo adoracijos (knyga 2014 m. pelnė prestižinį Jungtinės Karalystės vaikų literatūros apdovanojimą – Carnegie'io medalį) iki pavadinimo nemoralia. Tai vyresniesiems paaugliams skirtas anglų rašytojo Kevino Brookso problemų prozos romanas „Dienoraštis iš bunkerio“.

Knyga artima psichologinio siaubo žanrui. Pagrindinis veikėjas šešiolikmetis Lainas pagrobiamas ir uždaromas kažkokioje patalpoje be langų ir durų, bet su šešiais kambariais, virtuve ir vonios kambariu, vieninteliai vartai į pasaulį iš šios patalpos, kaip vėliau paaiškėja, bunkerio, yra liftas, tačiau juo naudotis gali tik pagrobėjas. Iš pradžių Lainas mano, kad jį pagrobė dėl pinigų, nes jo tėvas turtingas, ir jis greit bus paleistas, bet viltis greitai žlunga. Netrukus vienas po kito į patalpą atgabenami dar penki žmonės, kurie nei turtingi, nei įtakingi. Tad pagrobtiesiems telieka spėlioti pagrobėjo motyvus, nes jis pats nepateikia nė menkiausių užuominų.

Kūrinys puslapis po puslapio daužo ir pagrobtųjų viltis išsivaduoti, ir skaitytojo viltį, kad ši siaubinga situacija gali baigtis bent kiek gerai. Lainas dienoraštyje fiksuoja

nuovargio, baimės, irzulio, skausmo, žiaurumo, nuolat žlungančios vilties išsivaduoti kupiną pagrobtųjų kasdienybę. Galiausiai pagrobėjo jie paliekami mirti – iš bado, troškulio, ligų arba nusižudyti, kaip pasirenka net keli veikėjai. Paskutinis miršta Lainas, nors tiesiogiai tai nepasakyta, nes kaip jis galėtų pats apie tai parašyti, tačiau jokios vilties kūrinio pabaiga nesuteikia.

Taigi ką sako ši knyga – kad gyvenimas beprasmiškas, o žmogus jame tik už jį viršesnio žaisliukas? Ar verta gyventi vien tam, kad galiausiai mirtum kančiose? Kūrinys nepateikia jokios vilties, nekalba apie gyvenimą po mirties ar kokią nors prasmę, kokį didesnį naratyvą, kurio šviesoje ši kančia būtų įprasminama.

Kūrinį, be abejonės, galima svarstyti religiniame kontekste, tam pagrindą suteikia neretas Laino daromas pagrobėjo ir Dievo sugretinimas. Galbūt galima moralą įžvelgti, kad nė vienas iš veikėjų, ieškodamas išeičių iš siaubingos situacijos, neatsigręžia į tikėjimą? Galime klausti: kam kiekviename iš kambarių buvo reikalinga Biblija – ar tai pagrobėjo užuomina pagrobtiesiems, ar tiesiog butaforija, triukas, dar vienas žaidimas?

O gal mes, skaitytojai, kartais esame linkę daryti didesnes išvadas, nei siūlo pats kūrinys. Gal tai yra sąžata, noras kūrinį perskaityti kaip alegoriją, ką nors didesnio, pasakančio apie gyvenimą ir mirtį, gyvenimo prasmę, gal kūrinys ir kalba vien apie į beviltišką situaciją patekusius žmones ir jų reakciją. Gal kūrinio viltis yra išsaugotas žmogiškumas patekus į baisią situaciją? Būtent šią šviesiąją kūrinio pusę – ypač per Laino personažą – labiausiai ir pabrėžė Carnegie'io medalį knygai skyrusi komisija.

Šis kūrinys iš tiesų pateikia daugybę klausimų ir labai mažai atsakymų.

Tad svarbu paminėti, kad ši knyga, laužydama vaikų literatūros nelaimingos pabaigos tabu, demonstruoja pasitikėjimą jaunuojų skaitytoju ir suteikia galimybę jam pačiam atrasti knygos prasmę ir pamokas, tai, ką jis nori ir geba pasiimti, užuot visa tai gavęs iš suaugusiojo, t. y. rašytojo. Ir galbūt taip šis kūrinys įgalina skaitytoją kviesdamas pamąstyti pačiam. Vaizduodamas gyvenimą tokį, koks jis kartais yra, o ne tokį, kokį per literatūrą pateikti vaikams bei paaugliams paprastai trokšta suaugusieji.

Rekomenduojamos knygos

Laiminga pabaiga

Cowley, Joy. *Antis patrankoje*

Dahl, Roald. *Matilda*

Dirgėla, Tomas. *Ketvirtadienį: knyga sesėms ir broliams*

Gliori, Debi. *Mylėsiu tave, kad ir kas nutiktų*

Kasparavičius, Kęstutis. *Kaimynė už kampo*

Kästner, Erich. *Dvynukės*

Landsbergis, Vytautas V. *Arklis Domyko meilė*

Lindgren, Astrid. *Ronja plėšiko duktė*

Vaitkutė, Neringa. *Klampynių kronikos*

Viltiga pabaiga

Chbosky, Stephen. *Atskalūno laišškai*

Collins, Suzanne. *Bado žaidynės*

Erlbruch, Wolf. *Antis, Mirtis ir tulpė*

Ežerinytė, Ilona. *Verksnių klubas*

Lowry, Lois. *Siuntėjas*

Marcinkevičius, Marius; Dagilė, Inga. *Akmenėlis*

Ness, Patrick. *Septynios minutės po vidurnakčio*

Paterson, Katherine. *Smarkuolė Gilė Hopkins*

Žilinskaitė, Vytautė. *Robotas ir peteliškė*

3 <https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/jun/28/should-childrens-books-have-happy-endings-observer>

4 Biliūnas, Jonas. *Kliudžiau. Brisiaus galas*. Vilnius: Labdaros ir paramos fondas „Šviesime vaikus“, 2020, p. 29.

